

LATGAĻU VALODAS FONĒTIKA

PAR PIERAKSTA ĪPATNĪBĀM

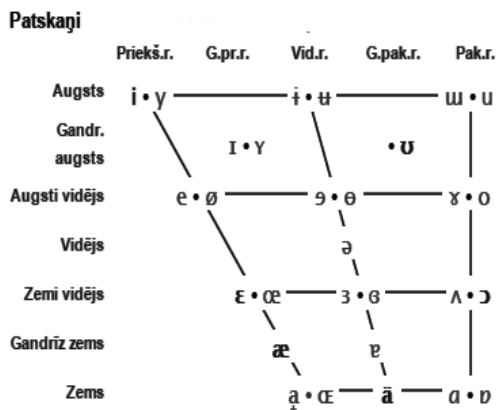
Tiecoties saglabāt un fiksēt visu latgaļu valodas skaņu bagātību (līvi, piemēram, savā valodā ir saklausījuši 4 “a” skaņas : Aa, Āā, Āā, Āā un 7 “o” skaņas: Ōō, Óó, Ōō, Ōō, Ōō, Ōō, Ōō; līdzīgi latgaļu valodā jāšķir 5 “u” un 6 “i” skaņas), nav iespējams iztikt bez jauniem skaņu apzīmējumiem. Taču te nākas sastapties ar tehnisku problēmu. Datorprogrammas ir pielāgotas latviešu valodas alfabētam; attiecīgi tiek programmētas datoru klaviatūras. Kamēr latgaļu valodai Latvijā neesam izcīnījuši tai pienākošos valsts valodas statusu, jaunu burtu vai diakritisko zīmju ieviešana pie jau esošajiem burtiem to programmās valsts līmenī šķiet visai nereāla. Savukārt, nepārprogrammējot datorus, nekāda pilnvērtīga rakstiska komunikācija latgaļu valodā nesanāk.

Šo problēmu mēģināju risināt, pierakstot latgaļu valodu ar tiem pašiem latviešu valodas burtiem un to kombinācijām, tikai vietumis piešķirot tiem atšķirīgas nozīmes. Līdz ar to lielākajai daļai latgaļu valodas fonētisko īpatnību ir radīti attiecīgi apzīmējumi no “esošā materiāla”, ko arī piedāvāju lasītāju vērtējumam. Tomēr būs dažas burtu zīmes, kuras vajadzēs lasīt atšķirīgi atkarībā no konteksta. Un tās nāksies vienkārši iegaumēt. Toties šī pieeja dod iespēju tūlīt un tagad rakstīt latgaliski, izmantojot bez īpašas pārprogrammēšanas pieejamos latviešu datorprogrammu resursus un esošo latīņu klaviatūru.

LATGAĻU VOKĀLISMS

Daudzām indoeiropiešu valodām ir raksturīgi garie patskaņi ā, ē, ī, ū, ō. Tajā skaitā arī senajām valodām, kas līdz mums atnākušas pierakstītu tekstu veidā, piemēram, Sanskritam, gallu valodai, prūšu valodai. Bet, kā tie īsti skanēja, oficiālā valodniecība nezina. Vai tikai vienā veidā: īsi vai gari? Un citu atšķirību nebija? Spriežot pēc latgaļu valodas, tiem noteikti bija daudz dažādu izrunas nianšu, kuras šķīra vārdu nozīmes. Latinizētajās Eiropas valodās tās vairs netiek akcentētas (izņemot angļus-frančus, kuri nedaudz diferencē skaņu *e*; vācus, kuri šķir *u* skaņas labializācijas pakāpes, un skandināvus, kuri drusciņ rotaļājas ar savu *o* skaņu). Arī lietuviešu un latviešu valodā, atskaitot patskaņu garumu, tās praktiski izskaustas. Latgaļu valodā tās ir saglabājušās. Mēs tās mēģināsim fiksēt. Tādēļ skaņu apzīmēšanai nāksies ieviest jaunas burtu zīmes.

Sāksim ar to, ka latgaļu valodā sastopami sekojoši *pamatpatskaņi* (jo būs arī variācijas): **a, e, i, y, u, o, ie, uo**. Pirmais, kas jāie-gaumē, ka ar **ie** apzīmētajai skaņai ir maz kopēja ar latvisko (lietuvisko) divskani **ie**, bet skaņai **uo** - ar divskani **o** (**uo**), patiesībā ar šo burtu kombināciju te ir apzīmēti īpatnējie latgaliskie garie “vidējie” patskaņi **i** un **u** stieptās (un attiecīgi **ie** un **ūo** – lauztās) intonācijas zilbē, kuriem šobrīd vēl nav radītas atbilstošas rakstu zīmes, un kuriem samērā tuvu atbilst tās skaņas, kas Starptautiskajā fonētiskajā alfabētā (SFA, sk. zīm.) apzīmētas ar **ɪ** un **u**. Apzīmējumus (*ie* un *uo*) latgaļu ortogrāfijai izvēlējās tādēļ, ka šīm skaņām ir attāla formāla līdzība ar attiecīgajiem latviskajiem divskaņiem: pavirši klausoties, rodas iespaids, ka šī latgaliskā skaņa patiešām sākas ar **i** un beidzas ar **e** (attiecīgi - sākas ar **u** un beidzas ar **o**), tikai, ja lietuviešu-latviešu valodā katru šo divskaņu komponenti mēs izrunājam atsevišķi, piemēram, *di-ena*, *gu-ods*, tad latgaļi tos sapludina vienā skaņā, kas šķiet kaut kas vidējs starp tām abām, piem., *mieļa*, ‘mēle’, *muosa* ‘māsa’, *muotia* ‘māte’ (un nav nekādas *mōsas* vai *mōtes*!).

Patiesībā šos garos patskaņus pareizāk būtu apzīmēt ar **i^e** (**ĩ^e**) un **u^o** (**ũ^o**)¹, jo patskaņa otrā komponente nav patstāvīga skaņa kā attiecīgajos divskaņos, bet tikai norāda uz patskaņa priekšējumu (augstumu)².

Otrs, kas jāpatur prātā – ka latviski (tāpat - lietuviski u.c. IDE valodās) patskaņus diferencējam īsajos un garajos, un ar to viss pateikts. Bet latgaļu valodā ar to nepietiek. Tādēļ, ka te patskaņiem jāšķir ne tikvien īsuma un garuma, “priekšējuma” un “augstuma” kategorijas, bet vēl viena – intonācijas dimensija³.

Tradicionāli pie fonēmu atšķirīgajām pazīmēm bez nosauktajām pieskaita arī labializāciju (tipisks piemērs – vācu valoda), nazalizāciju (franču

¹ Šīs zīmes atstātas latgaļu fonētiskajā alfabētā.

² Diemžēl, sveštautiešiem (sākot no anonīmā “Toto Anno...” autora un beidzot ar mūsdienu latviešu lingvistiem) latgaļu patskaņus atšifrēt nav bijis pa spēkam. Bet tā kā t.s. latgaliešu rakstību ir veidojuši tieši sveštautieši, tad šīs jēdzieta neapmierinātība vai ļaunprātīgās neprecizitātes jau trešo gadu simteni bojā latgaļu valodu.

³ Runa ir tieši par ortogrāfiju. Valodnieki savos rakstos, protams, šķir šīs nišas. Bet latgaļu valodā tās jāšķir arī ortogrāfijā

valoda), bet intonācija parasti netiek iekļauta fonēmu diferenciālo pazīmju sarakstā. Taču latgaļu valoda tieši ar to principiāli izceļas pārējo Eiropas valodu vidū, ka tajā ne tikvien tiek lietotas visas trīs intonācijas, bet jo sevišķi – absolūti unikālā “lauztā” intonācija, kas nav nevienai citai valodai⁴ un ne tik vien piešķir latgaļu runai īpašu muzikalitāti un šarmu, bet arī šķir vārdu nozīmes, tādēļ šī kategorija obligāti jāfiksē rakstos. Latgaļu lauztā intonācija ir tik unikāls fenomens, ka latgalim bez speciāliem runas treniņiem no tās ir grūti tikt vaļā. Savukārt, nelatgalis to nevar iemācīties ne mirdams. Tas viedina domāt, ka latgaļu valodas īpatnības ir ne tikai valodas, bet – tautas apziņas fenomens. Tieši tā, kā to redzēja Humbolts.

Tātad, latgaļu valodā skaņu var vienlaicīgi raksturot visu triju pazīmju elementi dažādās to kombinācijās. Tas noved pie viena un tā paša patskaņa vairākiem fonētiski atšķirīgiem variantiem.

Garš patskanis no īsā atšķiras – par to neviens nestrīdas. Bet to, ka īsais “priekšējais” no īsā “vidējā” (tāpat kā garais “priekšējais” no garā “vidējā”)⁵ patskaņa latgaļu valodā atšķiras tikpat lielā mērā, līdz šim neviens nav vēlējies saklausīt! Līdz ar to parādās jau četri viena pamatpatskaņa varianti: priekšējais (augšējais) īsais, priekšējais (augšējais) garais, vidējais īsais, vidējais garais. Turklāt katrs no šiem četriem patskaņa variantiem var tikt izrunāts krītoši (īsais), stiepti vai lauzti (garie). Tas katram patskanim kopumā rada 6 izrunas variantus, kuri ne vien skan atšķirīgi, bet arī šķir vārdu nozīmes. Tādēļ rakstos tiem nepieciešamas atšķirīgas burtu zīmes. Tātad, formāli rēķinot, būtu jāšķir vismaz 36 (!) patskaņi. Kas zina, varbūt kādreiz (piemēram, baltu

⁴ SFA joprojām nav fonēmu dalījuma pēc intonācijas, lai gan SFA lingvisti ļoti rūpīgi fiksē dažādu valodu fonētikas īpatnības un, ja tāds fenomens būtu atrasts, tas noteikti būtu atspoguļots. Tas parāda, cik lielā mērā Latvija ir noziegusies ne vien latgaļu, bet arī zinātnes priekšā, slēpjot no pasaules latgaļus un viņu savdabīgo valodu.

⁵ Pēc SFA klasifikācijas latgaļu īpatnējās skaņas **i** un **u** ar to variantiem tiek lokalizētas diapazonā “priekšējais – gandrīz priekšējais” un “augsts - gandrīz augsts”, kas šeit atbilst jēdzieniem “priekšējais-vidējais” un “augšējais - vidējais”. Atšķirīgā definīcija atstāta tāpēc, ka latgaliskās skaņas **i**, **ī** un **u**, **ū** tikai daļēji atbilst tām skaņām, kas SFA apzīmētas ar **i**, **ī** un **u**, **ū**. Otrkārt, autoram ir svarīgi, lai ar šo latgaļu fonētikas aprakstu iepazītos arī nevalodnieki, it sevišķi nelatgaļi, un saprastu, par ko ir runa. Ikviens runas laikā var paskatīties spoguļī: ja skaņas **u** izrunāšanas brīdī lūpas tikai nedaudz paveras, tātad tas būs „vidējais”, bet, ja spēcīgi jāpastiepj uz priekšu, tātad „priekšējais”, lai gan pēc SFA klasifikācijas **u** un **ū** (**u**, **ū**) abi skaitās pakalējās un gandrīz pakalējās rindas patskaņi. Tas pats attiecas uz skaņu **i**, kur abi tās varianti SFA tiek klasificēti kā „priekšējie”, bet pēc iekšējas izjūtas viens **ī** tomēr ir „priekšējāks”, to izrunājot, mēli nākas stingri piespiest pie augšslejām; izrunājot otro **i**, mēle jau ir „kaut kur pa vidu”; visbeidzot, pie **y** skaņas izrunāšanas tā atkrīt „kaut kur rīkles galā”, lai gan pēc SFA klasifikācijas **y** skaitās pakalējās rindas augšējā skaņa. Tādējādi šeit dotās skaņu definīcijas, līdztekus SFA klasifikācijai, tiek skaidrotas arī „vienkāršiem vārdiem”. Līdzīgi kā latviešu valodā mēs dēvējam **e** skaņu par „plato” un „šauru”, lai gan patiesībā tā nav ne plata, ne šaura, bet ir divi priekšējās rindas patskaņi **e** – „zemi vidējs” un „gandrīz zems”.

pirmvalodas laikā vai baltslāvu kopības periodā) tā arī bija. Līdz mūsdienām visi šie daudzie iespējamie patskaņu varianti nav nonākuši. Taču joprojām Latgaļu valodā jāšķir 18 patskaņi, kas skan atšķirīgi un katrs nes savu semantisko slodzi: **a, ā, ā, e, ē, o, ō, y, i, ī, ī, u, ū, ū, ie, ie, uo, ūo** ⁶.

DIVĒJĀDS GARAIS “Āā”

Latgaļu valodā pastāv šādas **Aa** skaņas:

Aa - parastais latviskais īsais **Aa** krītošas intonācijas zilbē, *abijī* ‘abi’, *maizia* ‘maize’.

Āā - “latviskais” garais **Āā** stieptas intonācijas zilbē, *ālks* ‘elkonis’, *āvuška* ‘avene’, *jāga* ‘jēga’.

Āā - “latgaliskais” garais **Āā** lauztas intonācijas zilbē, *ādunāt* ‘ēdināt’, *pāds* ‘pēda’.

Tādos vārdos kā *mātāt* ‘mētāt’, *šāmāt* ‘taustīt’, *grāmāt* ‘gremot’, *plānāt* ‘plānot’ u.c. dzirdami abi šie garie patskaņi. Un tos ir svarīgi nošķirt. Tāpēc šī atšķirība ir parādīta sekojoši: latgaliskais lauztais garais **Āā** apzīmēts ar **Āā** (pēc analogijas ar **ī** un **ū**, jo datorā ir tikai viena veida garumzīme), bet tur, kur skan latviskais stieptais garais **ā**, ir likta stieptās intonācijas zīme **Āā**: *ālks*, *vāg*, *mātāt*, *šāmāt*, *grāmāt*, *plānāt* u.t.t.

Tomēr, ņemot vērā, ka to šķiršana pagaidām sarežģī rakstību (burtam **Āā** datoros nav brīva taustiņa), tekstos abu intonāciju garie **Āā** un **Āā** var tikt apzīmēti vienādi - ar **Āā**: *ālks*, *vāg*, *mātāt*, *šāmāt*, *grāmāt* u.t.t. Prasme pareizi šķirt šos patskaņus noderēs par ieskaites kritēriju, kad *čuūļi* kārtos latgaļu Valsts valodas eksāmenu.☺

SKAŅAI “Ii” JĀŠĶIR GARUMS, PACĒLUMS (AUGSTUMS) UN INTONĀCIJA

Latgaļu valodā skaņa **Ii** obligāti jāšķir pēc trim pazīmēm. Pirmkārt, pēc mēles pacēluma, tādēļ, ka ir skaidri saklausāmas vismaz trīs pakāpes: no vizzemākās **y** (identiska krievu “**ы**”), ieskaitot “vidējo”, latviešu valodai tradicionālo **i**, un beidzot ar augstāko (jeb priekšējo) **ī**. Tādēļ rakstu valodā jāšķir ne tikai **y** (*zyrgs*, *brandyns*, *byzāt*, *cyts*), bet visas trīs šīs skaņas, jo no to pareizas izrunas ir atkarīga vārdu (homonīmu) nozīme, piem., *posnīs* ‘nokrejs’ un *posnīs* ‘augu eļļa’; *likt* ‘liekt’ un *likt* ‘likt’; *dzirdīt* ‘dzirdēt’ un *dzirdīt* ‘dzirdīt’; *divi dīvi* ‘divi dievi’ u.t.t.

Gramatiskas likumsakarības: vīriešu dzimtes lietvārdu un īpašības vārdu daudzskaitļa galotnē vienmēr būs **ī**, bet, ja dzirdams **i**, tā tad mums ir darīšana

⁶ Patiesībā latgaļu fonētika ir vēl sarežģītāka, un tai pašai **i** skaņai iespējams saklausīt arī vidēji augsto un vidēji zemo pakāpi. Taču šīs atšķirības neietekmē semantiku, tādēļ šeit nav šķirtas.

ar darbības vai apstākļa vārdu, piem., *pakeisī* ‘pakaiši’ un *pakeisi* ‘tu pakaisi’; *kosī* ‘nieze’ un *kosī* ‘tu kasi’; *rodī* ‘radi’ un *rodī* ‘tu radi’; *duorgī* ‘(mani) dārgie’ un *dourgi* ‘(pārāk) dārgi’; *sļaplīs* (īp.v.) ‘slapjš’ un *sļaplis* ‘(ir) slapjš’ (apst.v.) u.tml.

Trim pēc mēles pacēluma šķiramajām **i** formām pārklājas īsuma - garuma kategorija un trīs dažādas intonācijas. Tiesa, ne visām trim formām ir visas trīs kategorijas, tādēļ reāli Latgaļu valodā **i** skaņai jāšķir nevis 9, bet tikai 6 formas.

Mēles pacēlums →	Apakšējais i	Vidējais i	Augšējais i
Krītoša intonācija, īss	Y = analogs kr. И (<i>cyts, zyrgs, brandyns, byzāt, cylvaks</i>); pēc SFA – [u].	I – tradicionālais latviskais, kā vārdos <i>zivis, citi</i> (<i>likt, tīvi, kītīns</i>); pēc SFA – [ɪ].	Ī - analogs kr. И (<i>зума</i>), latviskajam i – vārdā <i>kino</i> (<i>likt, dīvs</i>); pēc SFA – [i].
Stiepta/krītoša intonācija, garš	-	Ie=i^e – nav analoga baltu, slāvu, romāņu, ģermāņu val. (<i>k^evia, m^eteļ</i>) pēc SFA – [ɪ:].	-
Lauzta intonācija, garš	-	Īe=i^e – nav analoga romāņu, ģermāņu, baltu, slāvu valodās (<i>īst, pīc, sīdīt, dīt</i>); pēc SFA – [i:].	Ī - analogs latviskajam, <i>līt, pīt</i> , ja runātājs to izrunā lauzti (<i>izīt, izlīt, iīt</i>); pēc SFA – [i:].

Tabulā redzams, ka skaņas **i** “visaizmugurējākā” pozīcija – patskanis **Yy** mēdz būt tikai īss un līdz ar to parādās tikai krītošas intonācijas zilbēs, piem., *tylts, vylna, syltums*.

“Vidējais” **i** toties sastopams ar visām trim intonācijām tiklab īss kā garš. Īsais vidējais **i** krītošas intonācijas zilbē (i) apzīmēts ar tradicionālo latvisko **ii** burtu, piem. *ilgi* ‘ilgi’, *itys* ‘šis’.

Garais vidējais **i** var tikt izrunāts gan ar laužto, gan stiepto intonāciju dažādās kombinācijās, tādēļ tieši šeit rodas nepieciešamība ieviest jaunus skaņu apzīmējumus. Vadoties no apsvērumiem, kuri izklāstīti sākmā, šīm skaņām izvēlēti sekojoši apzīmējumi (sk.arī tabulu): vidējais garais **i** stieptas intonācijas zilbē apzīmēts ar **Ie, ie**, piem., *mietēls*, ‘mētēlis’, *pietļa*, ‘cilpa’, bet laužas intonācijas zilbē – ar **Īe, ĩe**, piem., *īest*, ‘ēst’, *pīec* ‘pēc’, *sīdīt* ‘sēdēt’. Priekšējais īsais **i** mēdz būt tikai krītošs (i), līdz ar to nav nepieciešamības tam īpaši norādīt intonāciju. Bet “priekšējuma” šķiršanai (jeb augstākā mēles pacēluma akcentēšanai) izmantots divpunkts uz burta zīmes: **Īi**, piem., *dīvs*, ‘dievs’, *cīrst*, ‘cirst’.

Garais priekšējais **ī**, savukārt, tiek lietots tikai lauztas (ī) intonācijas zilbē, tāpēc lauztās intonācijas (un vienlaicīgi – “priekšējuma”) apzīmēšanai šeit ir izmantota parastā latviskā garumzīme: **Īī**. Piemēram, vārdos *īzīt* ‘iziet’, *izlīt* ‘izliet’, *īīt* ‘ieiet’ priekšējais **ī** pirmajā zilbē ir īss un krītošs **ī**, otrajā – garš un lauzts **ī**.

SKAŅAI “Uu” JĀŠĶIR GARUMS, LABIALIZĀCIJAS PAKĀPE (AUGSTUMS) UN INTONĀCIJA

Analoģiska situācija ir ar patskani **u**: jāšķir ne vien latviešu valodai tradicionālā vidējā **u**, bet arī “priekšējā” **ū** skaņas, kuras nodala vārdu nozīmes, piem., *durs* ‘durvis’ un *dūrs* ‘(viņš) durs’; *kurs* ‘kurš’ un *kūrs* ‘kurs (uguni)’, *duša* ‘duša’ un *dūša* ‘dūša’, *putīt* ‘putēt’ un *pūīt* ‘potēt’.

Līdzīgi kā patskanim **ī**, arī abiem skaņām **u** labializācijas variantiem pārklājas īsuma - garuma kategorija un trīs dažādas intonācijas.

Labializācija →	“Vidējais” u	“Priekšējais” u
Krītoša intonācija, īss	Ū = [u] (<i>durs, kurs, duša</i>) Pēc SFA = [u]	Ū̄ = [ü] (<i>dūrs, kūrs, dūša</i>) Pēc SFA = [u]
Stiepta /krītoša, garš	Ūo = [u ^o] (<i>muotia, muosa</i>) Pēc SFA = [u:]	-
Lauzta intonācija, garš	Ū̄o = [ū ^o] (<i>ūobuls, ūoda</i>) Pēc SFA = [ū:]	Ū̄ = [û] (<i>kūst, lūgs, jūsta</i>) Pēc SFA = [û:]

Īsie **u** abos gadījumos (“vidējais” un “priekšējais”) mēdz būt tikai krītoši (ù), tādēļ jāšķir tikai labializācijas pakāpe, un šim nolūkam te izmantoti sekojoši apzīmējumi: “vidējās” īsās **u** skaņas apzīmēšanai lietots parastais latviskais **Uu**, piemēram, *ustaba* ‘istaba’, *durs* ‘durvis’; “priekšējās” īsās **u** skaņas apzīmēšanai, tāpat kā **ī** gadījumā, izmantots divpunkts uz burta zīmes **Ū ū**, piem., vārdos *kūrt* ‘kurt’, *dūrt* ‘durt’.

Garie **u** (gan “vidējais”, gan “priekšējais”) var tikt izrunāti gan ar stiepto, gan ar lauzto intonāciju. Garais “priekšējais” **ū** sastopams tikai lauztas intonācijas zilbē (û), tādēļ pēc analoģijas ar **ī** apzīmēts ar latviešu valodai tradicionālo garumzīmi **Ūū**, piem. *kūst, jūsta* ‘kost, josta’. Toties garais “vidējais” **u** sastopams ne vien lauztas, bet arī stieptas intonācijas zilbēs, tādēļ pēc analoģijas ar **ie** un **īe** vidējais garais **u** stieptas intonācijas zilbē apzīmēts ar **uo**, piem., *muotia* ‘māte’, *muosa* ‘māsa’, *bruļi* ‘brāļi’, *kuosjs* ‘klepus’ bet lauztas intonācijas zilbē – ar **ūo**, piem., *sūop* ‘sāp’, *lūopsta* ‘lāpsta’, *ūobuls* ‘ābols’, *ūoda* ‘āda’, *tūoļiok* ‘tālāk’, *pīecūok*, ‘vēlāk’.

ESENCE PAR SKAŅU “Ii” UN “Uu” LIETOŠANU

Tā tad visur, kur uz atsevišķi stāvošiem patskaņiem **Ii**, **Uu** parādās garumzīme, tie jāizrunā gari, “priekšēji” un lauži! Specifisko latgalisko patskaņu **ie** un **uo** sastāvā tie būs “vidēji” un lauži. Turpretī bez garumzīmes **i** un **u** būs īsi, krītoši un “vidēji”, bet **ī** un **ū** būs īsi, krītoši un “priekšēji”.

Skaņu **i** un **u** “priekšējuma” šķiršana, kam latgaļu valodā, kā redzējām, ir principiāla nozīme, tāpat kā gadījumā ar garajiem **ā** un **â**, pagaidām sarežģīt datorrakstīšanu. Tāpēc vārdnīcā un alfabētā šī atšķirība ir parādīta, lai ikviens to varētu iemācīties un lietot. Bet tekstos, lai vienkāršotu rakstību, gan priekšējais **ī i**, gan vidējais **Ii** var tikt apzīmēti vienādi - ar **Ii**: *likt-likt*; attiecīgi **Ūū** un **Uu** apzīmētas vienādi - ar **Uu**. Savējie sapratīs.

PATSKAŅI “Ee”, “Ēē” UN “Oo”, “Ōō”

Īsais patskanis **e** mēdz būt “šaurš” un tikai krītošas intonācijas zilbē, piem., *celt, cer* ‘celt, cauri’.

Garais lietuviski latviskais patskanis **ē** sastopams tikai stieptas intonācijas zilbē, tāpēc pēc analogijas ar **ā** it kā vajadzētu uz burta zīmes likt viļņotu svītriņu. Taču, ņemot vērā, ka latgaļu valodā, tāpat kā Sanskritā, garā skaņa **ē** nemaz nav paredzēta, un joprojām sastopama ļoti reti, tikai tipiskos lettonismos (agrāk pēc tās nav bijis vajadzības, jo ir savi sinonīmi), piem., *ēna* jeb ‘pakrīeslis’, *ēra* jeb ‘laiki’, *ērms* jeb ‘mūrklis’, bet lauztās intonācijas zilbē vispār netiek lietota, tad garā stieptā **ē** apzīmēšanai šeit tiek izmantots latviešu valodas burts **Ēē**.

Patskanis **o** (nejaukt ar lietuviski latvisko **uo** – tādu skaņu latgaļi nelieto!) arī mēdz būt tikai īss un ar krītošo intonāciju, *stobs, dorbs, lobis*. Izņēmumu veido tikai leksēmu grupa, kas darināta no svešvārdiem *pōza: pōzīt, pōzīšana, pōzītāja, pōzītajs; rōzā, prōza*, kur skaidri sadzirdams garais stieptais **Ōō**, tādēļ vārdnīcā tas tieši tā ir arī apzīmēts, bet tekstos šķirts netiek.

21 LATGAĻU DIVSKAŅA IZRUNA

Latgaļu valodā nav austrumbaltisko, latviešiem un lietuviešiem tipisko divskaņu **ie** un **o (uo)**. Toties bez kopīgajiem **ai, au, ui, ei, eu, iu, oi** latgaļi lieto vēl četrpadsmit (!) savus īpašus divskaņus. Četri no tiem ir pavisam īpatni, kādu nav ne latviešiem, ne leišiem: **īi** un **īī**; **ūū** un **ūū**. To pirmā daļa tiek izrunāta kā tradicionālās latviešu valodas **i** un **u** skaņas (vidēji), bet otrā daļa - maksimāli priekšēji **ī** un **ū**. Tā tad divskanis **īī** (krītošas intonācijas zilbē) būs viena otrai sekojošas un savstarpēji saplūdušas vidējā **i** un priekšējā **ī** (pie maksimāla mēles pacēluma) skaņas, piem., *mīlīs* ‘mīļais’,

riis ‘trīc’, *dziūt* ‘dzīt’(prom). Attiecīgi lauztās intonācijas zilbē, piem., vārdos *triīs* ‘trīs’, *dziūt* ‘dzīt (par rētu)’ šis divskanis ir **īī**⁷.

Divskanī **uū** tieši tāpat viena otrai seko “vidējā” **u** un “priekšējā” **ū** skaņa, piem., *kuūst* ‘kūst’, *puūrs* ‘pūrs’, *bruūitia* ‘līgava’ (krītošas intonācijas zilbē), bet lauztās intonācijas zilbē skaņas **u** un **ū** saplūst divskanī **uū**, piem., *luūzt* ‘lūzt’, *ruūgt* ‘rūgt’, *uūdens* ‘ūdens’.

Nākamie divi specifiskie latgaļu divskaņi ir **ou** (krītošas intonācijas zilbē), piem., *sloukt* ‘slaukt’, *loupīt* ‘mizot’, *kouns* ‘kauns’, un **oū** (lauztas intonācijas zilbē), piem., *joūnīs* ‘jauns’, *loūzt* ‘lauzt’, *koūtūs* ‘kauties’ u.c.

Visbeidzot, arī sešiem jau nosauktajiem “latviskajiem” divskaņiem (izņemot **oi**) latgaļu valodā ir savas lauztās intonācijas formas **aī, aū, uī, eī, eū, īū**, (aī, aū, uī, eī, eū, īū) kādu vairs nav latviešu valodā, piem., *laižu raišu* ‘laižu jāšus’; *kaūjas lauks* ‘kaujas lauks’; *puūgs vuicās* ‘zēns mācās’; *geīls geida* ‘gailis gaida’; *seu – seūs* ‘sev - sevis’; *Liūzeniks pliuksūnai* ‘Liuzeniekis pliuksūna’. Turklāt pie latgaļu divskaņiem jāpieskaita arī divskaņi **yū** un **yu**, piem., *myūsu cyūka* ‘mūsu cūka’, kas no izloknes viedokļa ir sava veida “lejaslatgaļu firmas zīme” (jo Augšlatgalē šajā vietā lieto **uū** un **uū**), un no kuras latviešu valodas veidotāji šobrīd mēģina “izkalt” pagaidām tur neeksistējošu divskani **iu**.

Tādējādi latgaļu valodā joprojām tiek lietots 21 skaists un skanīgs divskanis, kamēr latviešu valodā vairs atlikuši tikai 10, turklāt daži no tiem visai apšaubāmi⁸.

Tā kā lauzto intonāciju mēs pierakstām ar latvisko garumzīmi, tad arī divskaņu **aī, aū, uī, eī**, kā arī **īī** un **uū** pieraksts lauztā zilbē ir loģisks. Krītošas intonācijas zilbē šie divskaņi jāraksta kā **īī** un **uū**, un vārdnīcā tas tieši tā arī ir darīts. Bet dažos tekstos pieraksta vienkāršības labad tie nav šķirti un pierakstīti kā **īī** un **uu**. Tādēļ lasītājam jāatceras, ka, sastopoties tekstos ar divskaņiem **īī, uu**, tie jālasa kā **īī** un **uū**; bet **īī** un **uū** kā **īī** un **uū**. Pārējos gadījumos vidējo un priekšējo **i** un **u** pareiza lietošana liecinās (līdzīgi kā platā un šaurā **e** lietošana latviešu valodā) par runātāja valodas prasmes līmeni. Galu galā, franciski mēs arī rakstām dies zina ko, bet izrunājam pavissam ko citu.

Atliek piebilst, ka latgaliešu rakstu valodā divskani **īī** apzīmē ar parasto latvisko **ī**, bet **uū** - ar **ū**, taču tas ir galīgi aplam, jo šiem burtiem latgaļu

⁷ Patiesībā visos latgaļu divskaņos bez izņēmuma otrs patskanis **i** un **u** ir augšējais jeb “priekšējais”, tādējādi it kā vajadzētu visur rakstīt **ī** un **ū**, taču, ņemot vērā, ka tas sarežģī rakstību, bet vārda nozīmi neietekmē, šī īpatnība konsekventi ir šķirta fonētiskajā alfabētā, bet ortogrāfijā parādās tikai specifiskajos latgaļu divskaņos **īī** un **uū**, kā arī lauztās intonācijas zilbēs – “garumzīmes” veidā.

⁸ Bez jau minētā strīdīgā latviešu valodas divskaņa **iu** tās “bagātinātāji” pēdējā laikā par latviešu valodas divskani pasākuši ieskaīt arī **ou**. Kur viņi to saklausījuši, jūs vaicāsiēt? Izrādās - krievisko uzvārdu Ivanovs-Petrovs-Sidorovs izskaņu *-ovs* latvietis izrunājot kā **-ous**. Ko tu neteiksi? Lai krievu dievs Peruns soda šos pseidolingvistus!

valodā jau ir savas “tūras” skaņas, piem., *sīts* ‘siets’, *ūzuls* ‘ozols’ u.tml. Ignorēt šīs nianšas nedrīkst, jo tās nes semantisko slodzi, piem., *svīst* ‘sviest’ un *svīst* ‘svīst’; *ūši* ‘oši’ un *uūši* ‘ūsas’ u.tml.

LATGAĻU KONSONANTISMS

Lai saprastu, ar ko latgaļu konsonantisms atšķiras no latviskā, aplūkosim to pēc pievienotās latviešu valodas līdzskaņu klasifikācijas tabulas (sk. zīm.). Latgaļu līdzskaņi pamatā ir tie paši, kas latviešu valodā, taču ir arī atšķirības.

Pēc aktīvā runas orgāna		Lūpeņi				Mēleņi						Pēc sonoritātes					
						priekšējie			vidējie		pakaļējie						
Pēc pasīvā runas orgāna		bilabiāli		labio-dentāli		dentāli		alveolāri		palatāli		velāri					
Pēc balss saišu darbības		neb.	bals.	neb.	bals.	neb.	bals.	neb.	bals.	neb.	bals.	neb.	bals.				
Pēc artikulācijas veida	Slēdžeņi	Eksplozīvie		p	b			t	d			c	f	k	g	Troksneņi	
		afrikatīvie						ts	dz								
		divcentru								tʃ	dʒ						
	Nazālie			m				n		ɲ					ŋ	Skaneņi	
	Spraudžeņi	medālīie				f	v	s	z								Troksneņi
		pasavīga sprauga									ʃ	ʒ					
		vibranti									r						Skaneņi
		Laterālie									l		λ				

Fonemātiski latgaļu līdzskaņus tāpat iespējams raksturot pēc trim galvenajām pazīmēm:

- 1) pēc aktīvā runas orgāna jāšķir lūpeņi un mēleņi (priekšējie, vidējie un pakaļējie);
- 2) pēc artikulācijas veida tie iekļaujas slēdžeņu un spraudžeņu kategorijās;
- 3) pēc balss saišu darbības (balsīguma ziņā) latgaļu valodas līdzskaņi ir vai nu troksneņi, vai skaneņi. Skaneņi visi ir balsīgi. Troksneņi sastopami balsīga un nebalsīga līdzskaņa veidā.

Un nu – atšķirības! Latviešu līdzskaņu tabulā nav ietverts nebalsīgs velārs berzenis [x] (ortogrāfijā "h"), ko latgaļu valoda lieto. Savukārt, dažas zīmes no šīs tabulas jāsvīturo, piemēram, velārais pakaļējais mēlenis, nazālais [ŋ] un palatālais vidējais mēlenis [c] jeb latviešu valodas mīkstais „k”, jo latgaļu valodai tādas skaņas nav raksturīgas. Pārējie „cietie” līdzskaņi ir tādi paši. Atšķirības sākas „mīkstajos”. Katrā ziņā ar četriem mīkstinātajiem līdzskaņiem, ko valodnieki atstājuši latviešu valodā, latgaļu valodu pierakstīt nav iespējams.

Jo vairāk tādēļ, ka tos visus latgaļi nemaz neizrunā tik mīksti kā latvieši. Bez jau pieminētā **Kk**, no lataļu alfabēta jāsvīturo arī latviskais **Gg**. Tādējādi izteikti mīksti latgaļu valodā tiek izrunāti tikai divi līdzskaņi **Ll** un **Nn**, piem., *louds* ‘ļaudis’, *lounums* ‘ļaunums’, *ḡoudīt* ‘ḡaudēt’. Vispār latviešu valodas mīkstinātie līdzskaņi **g**, **k**, kā zināms, ir latgaļu “klupšanas akmens”. Lai tos izrunātu pareizi, latgalim ir jāpatrenējas. Lettonizācijas rezultātā latgaļu valodā ienākuši daudzi latviešu vārdi ar **g**, **k**, taču latgaļi tos tik un tā neizrunā tik mīksti kā latvieši. It sevišķi vārda sākumā. Labākajā gadījumā tur var saklausīt lielāku vai mazāku palatalizāciju. Tādēļ arī vārdnīcā tie nav izdalīti kā atsevišķi šķirklī.

Toties līdzīgi kā lietuviešu, slāvu valodās (pretstatā latviešu valodai), palatalizācijai latgaļu valodā lielākā vai mazākā mērā tiek pakļauti visi līdzskaņi. Latgaļi iemanās mīksti izrunāt ne vien **š**, **ž**, **c**, **č** (līdzīgi kā brāļi-augštaiči, kas ir vēl viens arguments par labu mūsu kopīgajai lettiskajai jeb rietumbaltiskajai izcelsmei), bet pat valodai netradicionālu un aizgūtu skaņu **f**⁹, piem., *febraļs* [f'ebraļs] ‘februāris’, nemaz nerunājot par tādām skaņām, kā **m** - *laimia* [laim'ia] ‘laime’, **p** - *pīpia* [p'ip'ia] ‘piepe’, **t** - *muotia* [mu^o't'ia] ‘māte’, **ž** - *ženītis* [ž'eni'tis] ‘precēties’ u.tml. Turklāt vietumis palatalizētas tiek veselas līdzskaņu grupas, piem., *silkstjs* [s'iłks't's] ‘ilksts’, *vuocjs* [vu^o'c's:] ‘vācietis’, *smirtjs* [s'm'ir't's] ‘nāve’ u.tml. Var padiskutēt par to, pie kuriem līdzskaņiem šajos piemēros ortogrāfijā būtu liekama mīkstinājuma zīme, pie kuriem ne, bet skaidrs, ka bez intonācijas un palatalizācijas pazīmju šķiršanas iznāk nevis latgaļu valodas pierakstīšana, bet gan ņirgāšanās par valodu: *pīpa*, *mūta* vai *mōta*, *vūcs* vai *vōcs* u.tml.

Līdzskaņu palatalizācija un mīkstinājums līdztekus “nesaprotamajiem” patskaņiem un divskaņiem latgaļu valodā kopš laika gala ir bijis otrais neuzvaramais “sfinksas”, kura mīklu latviešu valodnieki līdz šim tā arī nav varējuši atminēt. Vai arī nav gribējuši. Starp citu, no šiem piemēriem redzams, kā caur mīkstinātā ‘m’ ignorēšanu no latgaliskās *laimias* ‘laime’ savulaik iznākusi latviskā *Laima* – jau ar pavisam citu semantiku¹⁰.

⁹ Sanskritā, starp citu, arī nav **f** skaņas.

¹⁰ Līdz XIX gs. beigām latgaļu letonizācija (sevišķi Vidzemē) notika vairāk vai mazāk stihiski – latgaļus uz to spieda vienīgi sadzīviska nepieciešamība latviski komunicēt ar čuūļu vagariem, pārvaldniekiem, skrīveriem. XIXgs. tam pievienojās nepieciešamība skolās mācīties latviski un lasīt latviskas grāmatas. Taču vairums skolās negāja. XX gs. pēc Latvijas valsts nodibināšanas letonizācijas un latgaļu etnocīda process ieguva likuma spēku. Reizē ar latgaļu runas un mācīšanas aizliegumiem tika noformulēts lozungs: latviešu valodas bagātināšanai materiālu smelties izloksnēs! Praktiski tas nozīmēja: ņemt latgaļu leksiku un, neatsaucoties uz avotu, saukt to par latvisko. Tādējā slavenā LLVV vismaz par ½ sastāv no latgaļu vārdiem, kas izkropļotā veidā pielāgoti latviešu valodai. Šo to no latviskotās latgaļu leksikas latvieši lieto. Bet lielākā daļa guļ latviešu vārdnīcu vākos, jo latvieša - lietuvieša iekšējā valodas izjūta tos kvalificē kā valodas svešķermeņus.

Lielā daudzuma latgaļu leksikas pārņemšana latviešu valodā tās veidotājiem radīja problēmu: ko darīt ar šīm latgaļu valodas īpatnībām? Kā savdabīgās latgaļu valodas skaņas adoptēt no tās tik atšķirīgajā žemaiču-latviešu fonētiskajā sistēmā? Latgaļu valodas fonētisko īpatnību atzīšana neglābjami izvirzītu jautājumu par latviešu valodas alfabēta paplašināšanu. Bet, tiklīdz tas izdarīts, tā katrai pārlidojošai zosij kļūtu skaidrs, ka tā vairs nav latviešu valoda. Tādēļ, piesavinoties latgaļu valodas leksiku, tās fonētiku latviešu valodas krusttēvi elementāri „pārtulkoja latviski” – aizstāja ar lietuviski-latvisko. Šim nolūkam tika radīta un „nopamatota” vesela viltus mācība par skaņu miju latviešu valodā.¹¹ Rezultātā iznāca latviešu ņuspīks. Bet par latgaļu valodu tika paziņots, ka tādas valodas nav, līdz ar to arī nekādu fonētisku īpatnību nevar būt. Daži ar valodnieka dzirdi apveltīti, bet politiski „neapzinīgi” latvieši, kuri nesaprata šo „ģeniālo” plānu, mēģināja atkarot latviešu valodai vēl dažus mīkstinātos līdzskaņus. Vairākus nedeva - iedeva vienu: **ŗ**. Pēc tam atkal atņēma. Patiesībā pareizi darīja. No tā, vai sakām „karš, varš” vai „karš, varš”, vārdu nozīme nemainās. Ja nu vienīgi mīkstinātais **ŗ** nosauktajiem jēdzieniem piešķir tādu kā siekalainības piegaršu, kas tikai deformē to nozīmes izpratni. Ja fonēmas **ŗ** aizstāvji nebūtu aizmirsuši latgaļu valodu, viņi prastu argumentēt savu viedokli ar to, ka latgaļu valodā **ŗ**

¹¹ Kādēļ latviešu vidusskolās un humanitārajās augstskolās tik intensīvi tiek mācīta latviešu valodas skaņu mija – vēsturiskā un nevēsturiskā, patskaņu un līdzskaņu? Vai tiešām tā ir tik globāla un tik svarīga parādība visās pasaules valodās? Izrādās – nebūt ne! Principā tāda parādība pastāv – locījumu, konjugāciju, laiku formās. Bet nekur šai parādībai netiek pievērsta tik liela uzmanība, kā pie mums. Tai nav arī nekādas praktiskas nozīmes, jo pareizrakstības prasmi tās zināšana ietekmē minimāli. Kādēļ tas tiek darīts? Acīmredzot, lai sabiedrībā uzturētu maldinošu pārliecību, ka piedāvātās skaņu mijas likumības ir nevis atsevišķu „gudrinieku” no pirksta izzīstas diskutablas hipotēzes, bet gan zinātniski izpētīta un pierādīta metode, ar kuras palīdzību var objektīvi spriest gan par latviešu un lietuviešu valodas, gan par citu valodu veidošanos. Lielākā sabiedrības daļa tam arī notic: kurš gan uzdrošināsies sevi turēt, kā teica Čaks, gudrāku par Endželīnu? Taču patiesībā visa latviešu valodas „vēsturiskā” skaņu mija ir radusies nevis vēsturiski šīs valodas runātāju mutēs gadsimtu gaitā, bet laikā starp XX gs. 30. un 70. gadiem Rīgā netālu no Centrāltirgus - Latviešu valodas institūtā (attiecīgi tāpat Lietuvā). Un nevis kā objektīvu valodas parādību atspoguļojums, bet gan kā mākslīgi radīta pseidozinātniska teorija, kuras uzdevums bija nopamatot „zinātniski”, kādā veidā no latviešu valodas vidus izloknes varēja izveidoties „augšzemnieku dialekts”, un līdz ar to attaisnot latgaļu valodas iznīcināšanu. Tātad – pierādīt nereālus procesus, kas bija absolūti pretēji tiem, kuri norisinājās dabā.

Šīm baltistikas speciālistu pūlēm bija arī virszudēvums: radīt dzīvu valodu materiāla pierādījumus pseidoteoriņām, uz kuru pamata protoindoeiropiešu, protoķeltu un citu hipotētisko „proto-” valodu konstruktori visā pasaulē joprojām sacer savas *fantasy* versijas par senajām valodām un pārdod šīs savas hipotēzes kā pierādītas patiesības. Taisni tāpat, kā slavenais literārais varonis Šveiks pārdeva sētas krančus par šķirnes rīzenšnauceriem.

mīkstinājums šķir vārdu nozīmes, piem., *kūrpu* ‘kurp’ – *kūrpiu* ‘kurpju’ (bet jodu šeit neizrunā), *kārtu* ‘kārt (veļu)’ – *kārtiu* ‘koka kāršu (kaudze)’ u.tml.

Likumības, pēc kurām Latgaļu valodā iestājas palatalizācija un cik lielā mērā, ir atsevišķi pētāmas, t.sk. ar tehnisku iekārtu palīdzību. Šeit tas vēl nav darīts. Tāpēc nav viennozīmīgas atbildes, vai te mums ikreiz ir darīšana ar patiešām mīkstināto **ŗ**, vai arī tikai ar palatalizēto **ŗʃ**. Šā iemesla dēļ alfabētā mīkstais **ŗ** nav izdalīts kā atsevišķs burts, jo mīkstinājuma (palatalizācijas) pakāpe neietekmē vārdu nozīmi.

Nepieciešamība fiksēt palatalizāciju visiem līdzskaņiem rada vajadzību pēc parastā latviskā komatiņa zem visiem līdzskaņu burtiem vai arī pēc īpašas mīkstinājuma zīmes, līdzīgi kā krievu, ukraiņu u.c. valodās. Bet tādas latviešu alfabētā nav. Tādēļ šeit, mēģinot iztikt ar latviešu alfabēta resursiem, palatalizācijas (mīkstinājuma) uzrādīšanai ir izmantotas veselas 3 zīmes:

1) diviem mīkstajiem līdzskaņiem (**Ļļ**, **Ņņ**) ir atstātas to mīkstinājuma zīmes, kas jau iestrādātas datorprogrammās: *kuļt*, *buļļi*, *ņurdīt*, *suņs* u.c.;

2) burts **ī** aiz mīkstināmā līdzskaņa - piem., *muotia*, *kurpia*;

3) burts **ĵ** aiz mīkstināmā līdzskaņa - līdzskaņu grupā, kur **ī** lietošana radītu jaunu zilbi, piem., *vuocjs* ‘vācietis’, *smirtjs* ‘nāve’.

Piekrītu: vienas fonēmu pazīmes diferencēšanai zīmju tā kā drusciņ par daudz. No otras puses, ja risinājums arī nav optimālākais, tad, katrā gadījumā, tas ir risinājums. Šīs zīmes izvēlētas tādēļ, ka tās kaut kur jau tiek lietotas. Piemēram, ar sekojošo “mīkstinājuma burtu” **ī** līdzskaņi tiek mīkstināti poļu, leišu u.c.valodās¹². Savukārt, **ĵ** burta zīmi mīkstinājuma zīmes vietā mūsdienās mēs visi lietojam, ja saziņai internetā izmantojam *creazy Russian*, un superskripta veidā tas pieņemts par mīkstinājuma zīmi arī SFA.

INTONĀCIJA

Latgaļu valodā pastāv stieptā, lauztā un krītošā intonācija. Un rakstos to nedrīkstam ignorēt, it sevišķi “latgaļu dzimumzīmi” – lauzto intonāciju, jo te ar intonācijas palīdzību biežāk nekā latviešu valodā tiek šķirtas fonētiski līdzīgu vārdu (homonīmu) nozīmes, piem., *tūo kūo* (*tūo kūo*) ‘tā kā’ (apst.v.), *tuo, kuo* (*tūo, kūo*) ‘tā, kā’ (vietniekv.)¹³, *muūsu* (*mūūsu*) ‘mušu’ – *muūsu* (*muūsu*) ‘mūsu’; *liīst* (*liīst*) *duorzā* ‘līst dārzā’ – *liīst* (*liīst*)*līts* ‘līst lietus’ vai ‘*liīst* (*liīst*) *liūdumu* ‘līst līdumu’, *nūviīta* (*nūviīta*) ‘novīta’ (puķe) – *nūviīta* (*nūviīta*) ‘novīta’ (aukla), *triīs* (*triīs*) ‘trīc’ (darb.v.), *triīs* (*triīs*) ‘trīs’ (sk.v.) u.c.

¹² Cita starpā tas saskan arī ar valodas iekšējām likumībām: līdzskanīm sekojošās **ī, ī, e** skaņas, kā arī mīkstinātais (palatalizētais) līdzskanis kā tāds, visās valodās palatalizē gan iepriekšējo līdzskani, gan tām sekojošo līdzskani (līdzskaņu grupu) un tos nākas izrunāt mīkstāk kā parasti.

¹³ Vai *tā kā* ir apstāklis vai vietniekvārds, senāk no Latgales nākuša latvieša mutē vēl varēja atšķirt pēc intonācijas, bet mūsdienu paaudzes mutē – vairs tikai pēc konteksta.

Lai varētu fiksēt lauzto intonāciju bez fonētiskās transkripcijas palīdzības (atkārtosim vēlreiz!), garo patskaņu **ī** un **ū** lauztā intonācija visur apzīmēta ar parasto latvisko garumzīmi (tātad bez garumzīmes būs krītošā vai stieptā – atkarībā no konteksta); arī **ā** garumzīme nozīmē lauzto intonāciju; bez garumzīmes - krītošo; viļņota garumzīme – stiepto, piem. *nazynāt (nāzynāt)* ‘nezināt’, *nāsāt (nāsāt)* ‘nēsāt’, *tāvs ī dāls (tāvs ī dāls)* u.tml.

Valodas nepratējam sākotnēji problēma var rasties ar **ā** un **ā** skaņām, ja pieraksta vienkāršošanas nolūkos tekstos dažviet abi garā **a** varianti būs apzīmēti ar **ā**. Taču vārdnīcā **ā** un **ā** ir šķirti, un tos iespējams iemācīties.

Neapzīmēta ortogrāfijā palikusi lauztā intonācija tikai tajās zilbēs, kurās intonācijas zīme jalliek uz līdzskaņa, piem., *pyřma* ‘vispirms’, *byřga* ‘tvans’, *solna* ‘salna’, *kolni* ‘kalni’. Taču šīs nianse neietekmē vārdu nozīmi.

APOSTROFS

Apostrofs lietots dažos gadījumos, lai apzīmētu ar lauzto intonāciju izrunājamu līdzskani tā priekšā un vienlaikus pauzi, kas neglābjami veidojas aiz šādas skaņu konstrukcijas, piem., personu vietniekvārdu *es, tu* ģenitīvā *man's* [mañc] ‘manis’, *tev's* [t'eūs] ‘tevis’ un atgriezeniskajā vietniekvārdā *sev's* [s'eūs] ‘sevis’.

Dažos gadījumos (latgaliskajos tekstos, kur vienkāršības labad netiek diferencētas fonēmas **i** “priekšējuma” pakāpes *i* un *ī*) apostrofs lietots tikai ar pauzes nozīmi, piemēram, *pi'it* ‘pieiet’, jo pierakstam *piit* jau atbilst nozīmē ‘pīt’. Šeit **pi-** ir priedēkis (analogi latviskajam **pie-**) un līdz ar to neveido divskani ar sekojošo saknes **ī**. Patiesībā te vajadzētu rakstīt *pi'it*, tātad abus **i** - galēji priekšējus, tikai pirmo ar krītošo, bet otro – ar lauzto intonāciju. Abas šīs skaņas līdzās izrunāt bez pauzes vispār nav iespējams, līdz ar to, lietojot **ī**, kā tas ir darīts vārdnīcā, apostrofs nemaz nav vajadzīgs.

Ar apostrofu atdalīti arī citi priedēkļi, lai norādītu, ka līdz ar to šajos gadījumos uzsvars no tradicionālās pirmās (ko pārņēmusi arī latviešu valoda) jāpārceļ uz otro zilbi, piemēram, *a pilki* (kr. опилки) ‘zāģskaidas’. Tāpēc, ka uzsvars latgaļu valodā atšķirībā no latviešu valodas arī var mainīt vārda nozīmi, piemēram, *patīšai* ‘patiesā’ - *pa'tīšai* ‘tiešām’.

Tādējādi, latgaļu valodas alfabēts sastāv no 40 burtiem - 18 patskaņiem un 22 līdzskaņiem, kā arī divu veidu mīkstinājuma jeb palatalizācijas zīmēm *i* un *j* burtu veidā, kuras var tikt aizstātas ar komatiņu:

Aa, Āā, Bb, Cc, Čč, Dd, Ee, Eē, Ff, Gg, Hh, Ii, Īī, I'ī, I'ē, Jj, Kk, Ll, Lļ, Mm, Nn, Ņņ, Oo, Ōō, Pp, Rr, Ss, Šš, Tt, Yy, Uu, Ūū, Ūū, U'ū, Ū'ū, Vv, Zz, Žž, ij (palatalizācijas zīmes).